

فصلنامه علمی مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی
دوره ۱۵، شماره ۴ (پیاپی ۵۳)، زمستان ۱۳۹۹
شاپای چاپی ۵۹۶۸-۲۵۳۸ شاپای الکترونیکی ۵۹۵۸-۲۵۳۸
<http://jshsp.iaurasht.ac.ir>

مقاله پژوهشی
صص. ۱۱۰۲-۱۰۸۵

آسیب شناسی کالبدی - فضایی توسعه گردشگری در روستاهای ساحلی (مطالعه موردی: شهرستان رشت)

مانا کشور دوست - دانش آموخته دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران
تیمور آمار* - دانشیار گروه جغرافیا، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۲/۱۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۹/۲۸

چکیده

گردشگری ابزاری برای توسعه مناطق روستایی محسوب می‌شود. این روند موجب پدیدآیی اثرات گوناگون به دلیل شکنندگی و آسیب پذیری در برابر تغییرات محیطی و انسانی در روستاهای ساحلی شهرستان رشت گردیده است. لذا به لحاظ مشهود بودن تحولات سنوات اخیر، به آسیب شناسی توسعه این صنعت پرداخته شده است. روش انجام پژوهش، توصیفی - تحلیلی بوده و دارای ماهیت کاربردی می‌باشد. در گردآوری داده‌ها از شیوه اسنادی - میدانی و جهت تحلیل پیامدهای توسعه گردشگری و تغییرات کاربری، ابتدا تصاویر ماهواره‌ای لندست، سنجنده ETM+ و OLI سال‌های ۲۰۰۰ و ۲۰۱۷ تهیه و پیش پردازش آن‌ها انجام شد؛ سپس نقشه کاربری اراضی با روش طبقه‌بندی نظارت شده (SVM) در نرم‌افزار ENVI تهیه شد. با بررسی نقشه‌ها، نتایج نشانگر افزایش مساحت مناطق انسان ساخت از ۷۴۹/۸۸ به ۱۴۸۵/۹۹ هکتار و کاهش مساحت کاربری شالیزار از ۲۲۸۲/۳۱ به ۵۶۱/۲۴ می‌باشد. برآیند پژوهش حاکی از تأثیرات نظام نوین جهانی بر ابعاد کالبدی - فضایی کشورهای جنوب و در نهایت در ساختار روستاها، گسترش فضاهای ناهمگن تقاضا محور و پدیدآیی پیامدهای کالبدی ناسازگار و مداخله غیر نظام مند در مناطق ساحلی و پسکرانه‌ای بوده است. از این رو، فقدان برنامه‌ریزی و عدم مدیریت کارآمد با رویکرد عدالت اجتماعی می‌تواند عدم تحقق آثار مثبت گردشگری و بوجود آمدن پیامدهای منفی به ویژه در بعد کالبدی - فضایی را در پی داشته باشد و با توجه به محدودیت و کمیابی زمین و ارزش معیشتی آن و لزوم حفظ این منبع جهت تامین نیازهای نسل کنونی و آتی، می‌بایست مورد استفاده اصولی و پایدار قرار گیرد.

واژه‌های کلیدی: آسیب شناسی، توسعه گردشگری، مناطق روستایی، سواحل شهرستان رشت

نحوه استناد به مقاله:

کشور دوست، مانا و آمار، تیمور. (۱۳۹۹). آسیب شناسی کالبدی - فضایی توسعه گردشگری در روستاهای ساحلی (مطالعه موردی: شهرستان رشت). *مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی*، ۱۵(۴)، ۱۰۸۵-۱۱۰۲.

http://jshsp.iaurasht.ac.ir/article_672816.html

مقدمه

امروزه توسعه شهرنشینی، صنعتی شدن و پیشرفت صنعت، باعث دور شدن انسان از بستر طبیعت شده و به همین دلیل تقاضا را برای تعامل با محیط‌های طبیعی به خصوص محیط‌های دریایی از جمله سواحل افزایش داده است و ارزش این محیط‌ها برای گردشگری روز به روز در حال فزونی است (Fallah Farid, Hasibi, Aminzadeh & dehdar, 2011:1). روستاهای ساحلی، مناطقی شکننده و آسیب‌پذیر در برابر تغییرات محیطی و انسانی است و با توجه به محدودیت و کمیابی زمین و ارزش معیشتی آن در این نواحی و لزوم حفظ این منبع ارزشمند جهت تامین نیازهای نسل کنونی و آتی می‌بایست مورد استفاده اصولی و پایدار قرار گیرد. برآوردهای انجام شده در مناطق پرجاذبه ساحلی، حاکی از آن است که نیمی از جمعیت جهان در این محدوده‌ها سکنی گزیده‌اند و نقش و اهمیت آن به لحاظ مسائل کالبدی، اجتماعی، اقتصادی، سیاحتی بسیار آشکار است. گردشگری ساحلی به عنوان یکی از سریع‌ترین نواحی در حال رشد گردشگری به شمار می‌آید (pourvakhshori, 2001: 3) که به فعالیتی چند منظور مبدل گردیده و به عنوان مسئول اثرات مثبت و منفی بر محیط زیست طبیعی و اجتماعی شناخته می‌شود. از طرفی، فعالیت‌های گردشگری در مناطق روستایی به طور چشمگیری از دهه ۷۰ در کشورها افزایش یافته و نقش کلیدی را در توسعه برخی نواحی روستایی که از نظر اقتصادی دچار رکود شده‌اند، داشته است (Rosa, 2002:1101). در کشور فرانسه، برنامه کاری اولویت دار برنامه هفتم، "ارزش بخشی به نقاط روستایی" خوانده شده است و در سال ۱۹۹۲ نزدیک به یک سوم از گردشگران فرانسوی تعطیلات خود را در روستاها گذرانده‌اند و این امر مبین آن است که پدیده‌های واقعی و انبوه در امر گردشگری در فضای روستایی ایجاد شده است (OECD, 1994: 5). گردشگری بخش مهمی از اقتصاد کشورهای جهان را در بر می‌گیرد. این صنعت مجموع پدیده‌ها و ارتباطات ناشی از کنش متقابل میان گردشگران، سرمایه، دولت‌ها و جامعه میزبان و سازمان‌های غیردولتی، در فرایند جذب، حمل و نقل، پذیرایی و کنترل گردشگران و دیگر بازدیدکنندگان است (waver, 2000: 3) و مجموعه و نظامی از عناصر به هم پیوسته که در تمامی مراحل با هم در تعامل هستند. از جمله این عناصر، زیرساخت‌ها می‌باشند که از نقشی حیاتی در فرایند گردشگری، توسعه آن و در افزایش ماندگاری و رضایت گردشگران دارند (Ahadnejad roshti & Feizi, 2013:1). بیش از ۱۰ درصد تولید ناخالص ملی جهان و اشتغال در این بخش متمرکز است. در مقابل بسیاری از نقاط، روستاییان با کاهش اشتغال و رضایت مندی در سطوح کشاورزی خود روبه رو هستند (Lee & Thomson, 2006:12) ولی ارتقاء و بهبود نسبی فضای کالبدی در روستاها بر وضعیت اقتصادی و اجتماعی روستاییان بی تاثیر نیست (Azimi, Molaee & Asheg, 2012: 25). از این رو توسعه گردشگری روستایی به عنوان یک راه حل بالقوه برای بسیاری از مشکلات مناطق روستایی شناخته شده و در زمینه‌های مختلفی چون رشد کالبدی، اقتصادی، توسعه اجتماعی- فرهنگی و در نهایت، حفاظت و بهبود محیط طبیعی و زیرساخت‌های موجود می‌تواند مفید و موثر واقع شود (Sharply, 2002: 234) به طوری که از آن به عنوان یک محرک و ابزاری جهت توسعه مناطق روستایی و محلی یاد می‌شود (Gjorgievski & Nakovski, 2012:117). طی دهه‌های اخیر بسیاری از کشورهای دنیا با تخریب تدریجی سواحل مواجه می‌باشند و بدون شک گسترش فعالیت‌های گردشگری در طول سواحل اثرات مختلفی از خود به جای خواهند گذاشت، این تخریب دارای اثرات زیانبار کالبدی- فضایی، زیست محیطی، اجتماعی و اقتصادی بوده و با این روند در آینده، زیست انسان‌ها در پهنه‌های ساحلی با مشکلات بسیاری مواجه خواهد شد (Maab Consulting Engineers, 2008: 88) بر اساس یکی از الگوهای فضایی شکل یافته در عصر پسامدرن، رویکرد سرمایه‌داری در فرایندی از سازمان نیافتگی و وضعیت پسا مدرن به سیطره بر تمامی فضاها گرایش دارد. از این رو محیط به عنوان کالایی در نظر گرفته شده که در چهارچوب الگوی فضایی گردشگری در طبیعت به چرخه سود سرمایه‌داری وارد می‌گردد (Deleuze & Guattari, 2002: 426). شماری از جغرافیدانان در تغییر ساختار روستاهای عصر حاضر به ویژه در کشورهای جنوب بر وابستگی کشورها به سیستم نظام نوین جهانی تاکید دارند که دارای سه پایه تجزیه کشورهای گسترده، فرهنگ واحد جهانی و اقتصاد نوین جهانی است. همه کشورهای جنوب به گونه‌ای تحت تاثیر این شرایط قرار دارند؛ بنابراین کلیه مناطق کشورهای جهان سوم از جمله مناطق ساحلی مورد پژوهش نیز بی‌تاثیر از روند مذکور نیستند. برای شهرها و روستاها در تقسیم کار جهانی وظایف و جایگاه ویژه‌ای در نظر گرفته شده است. در این دیدگاه، فضاییابی و کیفیت ساختاری و اکولوژیک شهرها و روستاهای کشورهای جنوب، تنها با توجه به سیستم اقتصاد جهانی باید مورد کاوش قرار گیرند. بدین ترتیب می‌توان نقاط روستایی را نیز در داخل سیستم اقتصاد جهانی به همراه عوامل موثر داخلی مورد

بررسی قرار داد و سلسله مراتب روستاهای کشور را نتیجه سازمان جغرافیایی تولید در سطح جهانی دانست که قدرت‌های سیاسی و اقتصادی بر آن تاثیر می‌گذارند. لذا هیچگونه شناختی از این روستاها بدون شناخت تاثیرگذاری سیستم اقتصاد جهانی به فرایندی مطلوب دست نخواهد یافت. روستاهای ساحلی که تحت تاثیر شرایط نظام نوین جهانی قرار دارند می‌توانند با بهره‌گیری از نظام نوین، (نظامی نو که بر نظام نوین جهانی در حال شکل‌گیری است) روندی بسیار نو را آغاز نمایند، شرایط کنونی با مدیریت توانمند کارا و درک روند حاکم بر شرایط جهانی، می‌تواند به کم‌رنگ نمودن اثرات مخرب ناشی از تصمیمات فوق کمک نماید. گردشگری در چهارچوب نوآوری‌های فناوری و کارکردهای جدید مدیریتی از یک سو و چیرگی همه‌جانبه نظام سرمایه‌داری همراه با شکل‌گیری اقتصاد جهانی، تحولات بسیاری را در فضای جغرافیایی روستاها سبب گردیده است. عملکرد و تاثیرات گردشگری در فضای جغرافیایی، چشم‌اندازهای متعددی را در منطقه شکل داده و این فضاها همچون مقاصد و اهداف گردشگری دائماً در حال تغییر و تحول‌اند. جریان سریع سرمایه در هدایت گردشگری به عنوان یکی از شیوه‌های کسب سود و بین‌المللی شدن آن بوده است، به مرور روستاها را از شرایط تولید، خارج و به مراکز مصرف تبدیل نموده است. تغییرات کالبدی - فضایی و ویژگی‌های فیزیکی، چشم‌انداز ظاهری سواحل و فضاهای حاشیه‌ای و پسرانه‌ای که غالباً از برآیند توسعه گردشگری است، نتایج نگرش سرمایه‌داری و تاثیرات نظام نوین جهانی بر ابعاد کالبدی- فضایی و در نهایت ساختار روستاها را در احاطه فضاهای مستعد و طبیعی و آمیختگی آن را در چرخه مصرف آشکار می‌سازد. نتایج مثبت و منفی حاصل از گردشگری در فضای جغرافیایی با دیالکتیک گردشگری در رابطه است؛ دیالکتیکی که یکی از اصول آن تضاد است. گردشگری از یکسو جهانی شدن سرمایه، انسان و فضا را دنبال می‌کند و از سوی دیگر امری محلی از هر لحاظ است (Papoli yazdi, 2014:187). لذا توسعه گردشگری بدون برنامه‌ریزی مدون و صحیح در نواحی حساس و شکننده روستایی می‌تواند آثار کالبدی متعددی را بر ساختار و پیکره روستا تحمیل کند، از جمله این آثار می‌توان به تخریب بافت سنتی روستا، از بین رفتن برخی از مکان‌های معیشتی روستا با ساختار سنتی، تضاد بین بافت جدید و قدیمی روستا و همچنین از بین رفتن اراضی زراعی و باغات اشاره کرد (Mahdavi, 2008: 39)) بنابراین به منظور کاهش سرعت این تخریب‌ها اقدامات همه‌جانبه و گسترده‌ای نیازمند است تا علاوه بر حفاظت از منابع پایه در روستاهای ساحلی، بتوان زمینه‌ها و شرایط بهره‌برداری مناسب و منطقی از این نواحی به ویژه در زمینه گردشگری را فراهم آورد و هم‌یکپارچگی لازم در مدیریت سواحل را ایجاد نمود. پایدار کردن توسعه در مناطق روستایی و رویکرد توسعه پایدار به منزله یکی از رویکردهای نظری و اجرایی به طور وسیعی مورد پذیرش قرار گرفته و تلاش می‌گردد تا بسترهای آن فراهم گردد. مطالعات نشان می‌دهد که توسعه پایدار در مناطق روستایی ایران با چالش‌های متعددی از جمله دگرگونی‌های کالبدی روبه‌رو است که توسعه پایدار روستایی را تهدید می‌کنند. لذا بایسته است، تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی و توسعه و تقویت فعالیت‌های گردشگری، متناسب با ویژگی‌های اجتماعی و اقتصادی روستاهای ایران به عنوان یک راهبرد اصلی برای مقابله با چالش‌های فوق مورد توجه قرار گیرد (kalantari, 2001:2).

گردشگری روستایی، اصولاً راه حل کلی برای همه مسایل روستاها نیست، بلکه یکی از شیوه‌هایی است که ممکن است آثار اقتصادی مهمی به همراه داشته باشد و به نوعی می‌تواند به کند شدن روند تخلیه سکونتگاه‌ها روستایی و کاهش مهاجرت جمعیت روستای کمک نماید. در توسعه گردشگری به عنوان راهبردی نوین، زمینه‌های فکری متفاوتی مطرح گردیده است. عده‌ای بر این باورند گردشگری زمانی از حرکت باز می‌ماند که تأثیرات زیان‌آوری بر ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی داشته باشد. دیدگاه دیگر با این پیش‌زمینه فکری وجود دارد که گردشگری راه حل و علاج قطعی اقتصادی برای توسعه نواحی روستایی است. از طرف دیگر یک دیدگاه محتاطانه‌تر، گردشگری را به عنوان فرآیند برنامه‌ریزی یکپارچه که فرصت‌هایی را برای به حداقل رساندن منافع توسعه است معرفی می‌کند. در یک نگرش دیگر، گردشگری روستایی به عنوان موتور محرکه توسعه روستایی معرفی شده است. سیاست‌گذاران محلی در جوامع روستایی به اهمیت این راهبرد پی برده‌اند، اما تجربه کافی برای اجرای آن در اختیار نداشتند. امروزه با توجه به رونق و پیامدهای این صنعت پویا در تمامی مناطق، ممالک و نواحی شهری و روستایی، راهبرد گردشگری پایدار مطرح گردیده است. گردشگری پایدار سعی در تنظیم روابط بین جامعه میزبان، مکان گردشگری و گردشگران دارد؛ چرا که این رابطه می‌تواند پویا و سازنده و یا مخرب باشد و به دنبال تعدیل فشار و بحران است که آسیب‌های محیطی به حداقل می‌رسند و ضمن رضایت بازدیدکنندگان، به رشد اقتصادی ناحیه کمک می‌کند. از این رو گردشگری می‌تواند با مشارکت در اشتغال‌زایی و ایجاد درآمد، اقتصاد جوامع محلی را احیاء کند و همچنین در حفظ محیط زیست یا بازسازی محیط زیست طبیعی و انسان ساخت تغییر

ایجاد نماید. از طرف دیگر قادر است اقتصاد جوامع محلی را تضعیف و کیفیت زندگی را کاهش دهد (Rezvani, 1995: 55). بر اساس بررسی‌های انجام شده در سواحل اسپانیا، نتایج حاکی از آن است که کاهش اراضی مرغوب کشاورزی به دنبال توسعه گردشگری در منطقه مورد نظر صورت گرفته و نیروی کار کشاورزی شروع به اشتغال در بخش خدمات و ساخت وساز نموده‌اند (TyraKowski, 1986: 21). در کشور تایلند، توسعه گسترده گردشگری، به شیوه‌ای کنترل نشده درآمده و این امر، هجوم بی رویه سرمایه را به دنبال داشته و با منافع اقتصادی اندکی برای مردم بومی همراه بوده است (Tang & Rochannad, 1990: 229). و دولت تایلند توسط بخش خصوصی اجرای برنامه‌های توسعه گردشگری روستایی را بر مبنای اصول توسعه پایدار در برنامه‌های ملی، مورد تشویق قرار داده است (Nyberg, 1995: 29).

بررسی انجام شده توسط آمار و حاتمی در مورد تاثیر گردشگری روستایی در تغییر کاربری اراضی کشاورزی در دهستان سراوان طی دهه اخیر، نشان می‌دهد که تغییرات بوجود آمده در کاربری اراضی کشاورزی و جنگلی و تبدیل آن به خانه‌های دوم، پارک جنگلی، رستوران‌ها و کافه‌های سنتی و ایجاد جاده و بزرگراه در ارتباط با گردشگری روستایی است و اثرات کالبدی به وجود آمده در نتیجه توسعه گردشگری روستایی می‌باشد (Amar & Hatami, 2011:1). منشی‌زاده و خوشحال در سنجش تأثیر گردشگری در تغییر کاربری اراضی شهرستان لاهیجان، تأثیرات این صنعت بر تغییر کاربری اراضی این مناطق بر اساس قیمت زمین، کیفیت و نوع کاربری اراضی و مطالعه کمی و کیفی جمعیت ساکن را مورد تحلیل قرار دادند. بر این پژوهش حاکی از نقش فعالیت‌های گردشگری به عنوان عامل مهم تغییر کاربری و عدم رغبت کشاورزان به کشاورزی و از علل غیر مستقیم مهاجرت روستاییان به شهرها بوده است (Monshi Zadeh & Khoshal, 2005: 84). مولائی و نعمت‌پور (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان برنامه‌ریزی به منظور توسعه گردشگری ساحلی شهرستان رشت با بهره‌گیری از مدل (SWOT)، به بررسی نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیداتی که گردشگری در محدوده مورد مطالعه ایجاد نموده پرداخته و بخشی از نتایج بدست آمده دلالت بر عدم بهره‌گیری جامعه روستایی از سود و عواید حضور سرمایه داران در منطقه، به دلیل نبود برنامه‌ریزی دارد (Molaei & Nematpour, 2011:10). بر ایند تحقیق ارزیابی اثرات گردشگری خانه‌های دوم بر روی کیفیت زندگی ساکنان دائمی در دهستان سعیدآباد شهرستان ایجرود توسط بیگدلی و همکاران، نشانگر نقش مثبتی است که توسعه گردشگری خانه دوم در بهبود شاخص‌های کیفیت زندگی ساکنین منطقه در ابعاد کالبدی- زیرساختی و اقتصادی برجا گذاشته است (Bigdeli, Einali, Rabet & Abbasi, 2018: 199). آمار (۱۳۹۲) در مقاله آسیب شناسی توسعه گردشگری در سکونتگاه‌های روستایی دهستان دیلمان شهرستان سپاهکل، نقش گسترش تفکر سرمایه‌داری، در کثرت عناصر کالبدی با هویت‌های مختلف و کاهش عناصر وحدت بخش مکانی، مورد تحلیل قرار داده و علی رغم اعتقاد به نقش غیر قابل انکار صنعت گردشگری برای رشد اقتصادی مناطق روستایی، تداوم آن را واجد پیامدهایی از جمله تعدد در سبک معماری و جانمایی کاربری‌های خارج از محدوده، تغییر در کاربری‌های کشاورزی، عدم رعایت نظام کاربری اراضی و آسیب‌های محیط زیستی دانسته است که طی دهه اخیر به افزایش تغییرات فضایی - کالبدی منجر گردیده است (Amar, 2013:171).

روستاهای ساحلی مورد مطالعه، یکی از قطب‌های گردشگری کشور و استان به شمار می‌آید و چشم‌اندازهای طبیعی و ساحلی اهمیت آن‌ها را از نظر گردشگری روشن می‌سازد. طی سال‌های اخیر، روستاهای ساحلی شهرستان رشت تغییرات گسترده کالبدی- فضایی را در محیط جغرافیایی شاهد بوده و به نظر می‌رسد افزایش آسیب پذیری این مناطق روند رو به رشدی را طی می‌نماید. بنابراین قبل از هرگونه برنامه‌ریزی برای توسعه این صنعت، بررسی و شناخت ماهیت گردشگری و نیز واکاوای پیامدهای مثبت و منفی آن در نواحی روستایی از ضرورت ویژه‌ای برخوردار است. مقاله حاضر در نظر دارد در راستای بررسی تأثیرات توسعه صنعت گردشگری بر ابعاد کالبدی- فضایی به ارائه پیشنهادهای لازم بپردازد.

روش پژوهش

روش انجام پژوهش، توصیفی- تحلیلی با ماهیت کاربردی است. در گردآوری داده‌ها از شیوه اسنادی - میدانی استفاده گردید و پس از بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای، داده‌ها، آمارهای مربوطه و پیمایش میدانی به بررسی تغییرات کالبدی- فضایی در منطقه مطالعاتی پرداخته شده است. به منظور تحلیل تغییرات کاربری، ابتدا تصاویر ماهواره‌ای لندست، سنجنده ETM + و OLI سال‌های

۲۰۰۰ و ۲۰۱۷ تهیه و مراحل پیش پردازش از جمله تصحیح رادیومتریک اعمال گردید. با استفاده از تفسیر چشمی و نمونه‌های آموزشی و تعلیمی که توسط GPS در محدوده مورد مطالعه به ثبت رسید، نقشه کاربری اراضی با روش طبقه بندی نظارت شده SVM در نرم افزار ENVI تهیه گردید. برای شناسایی بهتر عوارض موجود با استفاده از ترکیبات باندی، تصاویر رنگی مورد نظر، تولید شده و با استفاده از GPS نقاط کنترلی ثبت گردید. پس از دریافت نقشه‌های منطقه مطالعاتی سال‌های پیشین از ادارات و سازمان‌های ذیربط، دقت طبقه بندی با استفاده از ضریب کاپا و دقت کلی محاسبه گردید. در نهایت تغییرات انجام شده و آسیب‌های توسعه گردشگری در منطقه مطالعاتی مورد ارزیابی و بررسی قرار گرفت.

قلمرو جغرافیایی پژوهش

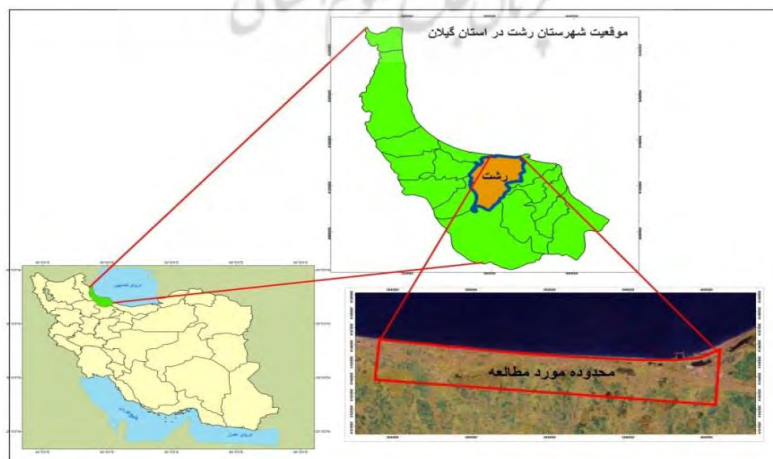
محدوده مورد نظر شامل یازده روستای ساحلی شهرستان رشت می‌باشد که با هدف واکاوی تغییرات حادث و ارزیابی آسیب‌ها و پیامدهای کالبدی - فضایی متأثر از توسعه گردشگری مطالعه گردیده است. این شهرستان با وسعت ۱۲۷۲/۲ کیلومتر مربع از شمال به پیربازار و حومه، از باختر به پسیخان، از خاور به آستانه اشرفیه و از جنوب به لاکان و سنگر به محدود می‌شود (Management & Planning Organization of Guilan Province, 2016:62). بر اساس بررسی‌های میدانی انجام شده پیرامون تغییرات مشهود طی بازه زمانی ۷۵ تا ۹۵ (آخرین سالنامه آماری) و مصاحبه با متخصصان، از مجموع ۲۹۳ روستای شهرستان رشت، ۱۱ روستای ساحلی با مساحت ۱۴/۴۸۹/۰۳۵ مترمربع به لحاظ داشتن شاخص‌هایی نظیر موقعیت قرار گیری در شهرستان رشت و توانمندی‌های گردشگری، وضعیت گردشگری، آمار رو به افزایش تعداد خانه‌های دوم و تعداد پرونده تخلفات مطرح شده در کمیسیون ماده ۹۹، نتایج بررسی‌های به عمل آمده در تصاویر ماهواره‌ای و همچنین استقرار در محدوده منطقه آزاد تجاری- صنعتی انزلی به عنوان روستاهای حساس و آسیب پذیر جهت پژوهش انتخاب گردیدند. محدوده مورد مطالعه در موقعیت ۴۹ درجه و ۴۰ دقیقه و ۴۷ ثانیه و ۴۹ درجه و ۵۲ دقیقه و ۲۵ طول جغرافیایی شرقی و ۳۷ درجه و ۲۷ دقیقه و ۲۰ ثانیه و ۳۷ درجه و ۲۵ دقیقه و ۱۶ ثانیه عرض جغرافیایی شمالی قرار گرفته است.

جدول ۱. تقسیمات سیاسی شهرستان رشت سالنامه آماری ۱۳۹۵

ردیف	شهر	بخش	دهستان	مرکز دهستان	روستا
۱	خمام	خمام	چاپارخانه	چاپارخانه	جفرود بالا
۲	رشت	خشکیچار	حاجی بکنده خشکیچار	حاجی بکنده خشکیچار	امیربکنده، باغ امیربکنده، چپربرد، چپربرد زمان، حاجی بکنده، امین آباد، تالش محله
۳	رشت	لشت نشاء	علی آباد زیباکنار	علی آباد زیباکنار	چونچنان، خشک اسطخ، علی آباد، زیباکنار

Source: Guilan Province Management & Planning Organization and field resear

محدوده مورد پژوهش در قسمت شمالی این شهرستان واقع شده که در شکل (۱) نشان داده شده است.

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه (Source: Gilan Management & Planning Organization, 2017)

یافته‌ها و بحث

توانمندی‌های گردشگری محدوده مورد مطالعه

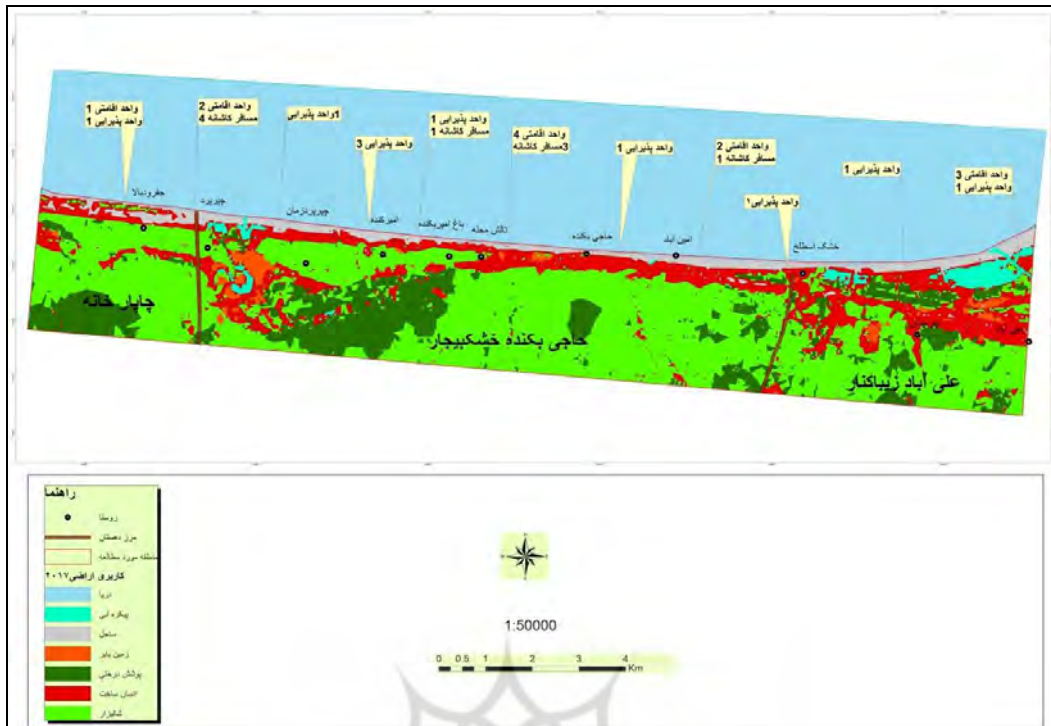
شهر رشت با برخورداری از ورودی اصلی استان، به عنوان پخش کننده گردشگران در استان عمل نموده و آن‌ها را به سوی مناطق گردشگری پذیر به ویژه مناطق ساحلی هدایت می‌نماید. موقعیت قرار گیری شهرستان رشت، منطقه را از اهمیت ویژه گردشگری در استان برخوردار کرده است. این شهرستان، شامل پنج منطقه نمونه گردشگری است که مناطق نمونه حاجی بکنده و امین‌آباد در در نوار ساحلی قرار دارند. با توجه به استقرار روستاهای یاد شده در محدوده منطقه آزاد تجاری-صنعتی انزلی، آمار ارائه شده ورود گردشگران در سال‌های اخیر روند رو به افزایشی را طی نموده است. زون‌های ساحلی ارتباط مستقیم با ماهیت پسرکرانه دارند و هر روستا می‌تواند علاوه بر کارکردهای گردشگری ساحلی به تبعیت از ماهیت پسرکرانه خود، نقش و عملکردی مشابه به آن داشته باشد. هر سایت ساحلی متناسب با هویت و چشم‌انداز، نقش‌ها و عملکردهای ویژه‌ای را به خود اختصاص می‌دهد (Sabzandish Paysh Consulting Engineers, 2008: 21) که با توجه به مشاهدات میدانی مناطق مورد مطالعه از قابلیت طبیعت گردی مشتمل بر انواع اکوتوریسم، گردشگری ساحلی، گردشگری ورزشی و گردشگری کشاورزی، گردشگری تفریحی، گردشگری مختلط و مدرن (تجاری-اقامتی، تفریحی) و گردشگری پژوهشی برخوردار می‌باشد.

وجود شالیزارها، باغ‌ها، آب‌بندان‌ها و کشتزارهای وسیع در اراضی پس کرانه‌ای به همراه فرآورده‌های صنایع دستی محلی به ویژه حصیربافی این توان را دارد که بر تنوع گردشگری و افزایش ضریب ماندگاری گردشگران بیافزاید. از ویژگی‌های این مناطق، پهنه باز و عریض برای توسعه فعالیت‌های گردشگری، بستر مناسب ساحل برای انجام ورزش‌های ساحلی، نزدیک بودن ساحل به جاده اصلی و امکان گسترش امکانات گردشگری ساحلی در اراضی پسرکرانه‌ای است که شامل دو طرح سالم‌سازی از مجموع ۵ طرح در بین ۱۱ روستا می‌باشند. با توجه به توسعه صنعت گردشگری پس از ایجاد منطقه آزاد تجاری-صنعتی، محدوده مورد نظر شاهد روند رو به رشد احداث واحدهای مرتبط با گردشگری از جمله مجتمع، هتل، هتل آپارتمان و رستوران بوده است که در مجموع ۲۲ واحد گردشگری در منطقه مورد مطالعه مشغول فعالیت می‌باشند. شایان ذکر است بر اساس آمار ارائه شده از منطقه آزاد تجاری-صنعتی انزلی، ۹ واحد مسافرخانه نیز در روستاهای مورد مطالعه فعال می‌باشند. در جدول و شکل (۲) آمار مربوط به بازه زمانی ۱۳۷۵-۱۳۹۶ مشاهده می‌شود.

جدول ۲. واحدهای گردشگری دارای مجوز از اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان و منطقه آزاد انزلی

روستا	۷۵-۸۰ و بیش تر	۸۰-۸۵	۹۰-۸۵	۹۰-۹۶	۷۵-۸۰ و بیش تر	۸۰-۸۵	۹۰-۸۵	۹۰-۹۶
جفرود بالا	-	-	-	۱	-	-	-	۱
امیر بکنده	-	-	-	-	-	-	-	۳
امین آباد	۱	۱	-	-	-	-	-	-
باغ امیر بکنده	-	-	-	-	-	-	-	۱
چپربرد پایین	-	-	-	۲	-	-	-	-
چپربرد زمان	-	-	-	-	-	-	-	۱
حاجی بکنده	-	-	-	-	-	-	-	-
تالش محله	۱	۲	-	۱	-	-	-	-
چونچنان	-	-	-	-	-	-	-	۱
زیباکنار	-	۳	-	-	-	-	-	۱
خشک اسطلخ	-	-	-	-	-	-	-	۱
جمع	۲	۶	۲	۲	۲	۲	۲	۹

Source: Anzali trade-Industrial free Zone Organization & Heritage, Handicrafts and Tourism Organizatio

شکل ۲. تاسیسات گردشگری به تفکیک روستا

ابعاد کالبدی- فضایی در بخش گردشگری روستایی در دو حوزه: (۱) تاثیرات ابعاد کالبدی- فضایی بر گردشگری و (۲) تاثیر گردشگری بر ابعاد کالبدی- فضایی می‌تواند مورد بررسی قرار گیرد. در این مقاله به آسیب شناسی و بررسی توسعه گردشگری بر ابعاد کالبدی- فضایی پرداخته شده است.

اثرات و آسیب شناسی توسعه گردشگری توسعه زیرساختها و خدمات زیربنایی

توسعه گردشگری در مناطق ساحلی به ویژه بخش ساحلی همجوار با منطقه آزاد اقتصادی - صنعتی انزلی در طول دو دهه اخیر از شتاب بالایی برخوردار بوده و گردشگری در این حوزه، به اشکال مختلف نمود یافته است. مقایسه گردشگری خانه دوم و ویلا سازی با تاسیسات گردشگری، نشان می‌دهد که رشد و گسترش خانه دوم، بیش از گسترش و شکل‌گیری تاسیسات گردشگری اقامتی و پذیرایی اعم از هتل، هتل آپارتمان، رستوران، مجتمع‌های گردشگری و... می‌باشد. یقیناً با توجه به اینکه احداث و توسعه بسیاری از موارد یاد شده، بر پایه طرح و برنامه مدون و از پیش تعیین شده نبوده و مبتنی بر تمایلات و گرایش‌های مردمی می‌باشند با گسترش آثار مخرب کالبدی، محیط زیستی، اجتماعی و... همراه خواهند بود. آنچه که در فرایند توسعه گردشگری مورد انتظار است، توسعه زیرساخت‌های مورد نیاز جامعه محلی و احداث فضاهای گردشگری می‌باشد. بررسی وضعیت روستاهای حوزه ساحلی شهرستان رشت، بر پایه آمار اطلاعات بدست آمده از مسئولین محلی و برداشت‌های میدانی بیانگر نتایجی به شرح زیر بوده است:

- تغییرات ساختار شبکه معابر به لحاظ کمی نشان می‌دهد میزان افزایش کمی شبکه راه‌ها بین ۰ تا ۱۲ کیلومتر متغیر بوده است.
- با توسعه خانه‌های دوم، شکل‌گیری باغ راه‌ها با عرض محدود ۴ الی ۶ متر رشد بیشتری داشته است.
- در بین روستاهای مورد مطالعه، طول راه روستای علی‌آباد زیباکنار، از ۷ کیلومتر به ۱۹ کیلومتر افزایش داشته است در حالی که در بسیاری از روستاها میزان افزایش بین ۲ تا ۱۳ کیلومتر بوده و در برخی از روستاها با افزایش همراه نبوده است.

- بررسی شبکه معابر به لحاظ کیفی، که شامل برخورداری از هدایت آب‌های سطحی، مطلوبیت پوشش سطحی، جدول گذاری و عرض مناسب می‌باشد با محدودیت نسبی مواجه بوده و این محور اصلی و اثرگذار ساحلی به لحاظ عرض، ایمنی و پوشش سطحی با محدودیت مواجه است.

بررسی روستاهای مورد مطالعه از لحاظ سایر زیرساخت‌های توسعه گردشگری نظیر برق، آب، شبکه مخابرات و دسترسی به وسایل نقلیه عمومی بیانگر این است که کلیه روستاها از خدمات زیربنایی یاد شده برخوردار بوده و از نظر آب با محدودیت مواجه‌اند که این محدودیت بر اساس ارزیابی انجام شده در دو بخش قابل طرح است؛

- به لحاظ کیفیت، اکثر روستاییان آشامیدن را نامطلوب ارزیابی می‌نمایند و هیچ اقدام ویژه‌ای در این رابطه صورت پذیرفته و از سویی دیگر به علت عدم پوشش کامل آبرسانی، تعدادی از روستاها از آب چاه بهره می‌برند.

- از لحاظ کمی نیز آب آشامیدنی با نوسانات مواجه بوده که در فصول گرم سال و با حضور گردشگران به شدت افزایش می‌یابد. با توجه به اینکه میزان نرخ رشد راه‌ها حداکثر ۶/۱ درصد بوده، در برخی از روستاها رشدی نداشته و همچنین سایر خدمات زیربنایی نیز به لحاظ کمی و کیفی از تغییرات محسوس برخوردار نبوده‌اند، لذا می‌توان پذیرفت، رشد گردشگری در حوزه مورد مطالعه، با تاثیر قابل ملاحظه‌ای در توسعه زیرساخت‌ها همراه نبوده است.

جدول ۳. تغییرات شبکه معابر

روستا	سال		تفاضل	نرخ رشد
	۱۳۹۶	۱۳۷۹		
جفرود بالا	۱	۱	۰	۰
امیر بکنده	۴/۲	۱/۸	۲/۴	۵/۱
امین آباد	۵	۵	۰	۰
باغ امیر بکنده	۵	۱	۴	۴/۹
چپرپر پایین	۶	۶	۰	۰
چپرپر زمان	۹	۷	۲	۱/۵
حاجی بکنده	۱۲	۷	۵	۳/۲
تالش محله	۱۳	۶	۷	۴/۷
چونچنان	۸	۵	۳	۲/۸
زیباکنار	۱۹	۷	۱۲	۶/۱
خشک اسطوخ	۴	۲	۲	۴/۲
جمع	۸۶/۲	۴۸/۸	۳۷/۴	۳/۴

آثار تاریخی

با توجه به پژوهش‌ها و مشاهدات میدانی، آثار تاریخی محدوده در قالب حمام، انبار گمرک و مهمانسرا در روستای علی‌آباد زیباکنار مشهود می‌باشد. بنابر مصاحبه انجام شده با کارشناسان، حمام تاریخی زیباکنار مربوط به اواخر دوره قاجاریه می‌باشد و بخش‌هایی از این بنا که روزگاری پذیرای تجار، ملوانان و ماهیگیران بندر بوده است، به سبب استقرار این حمام در بافت بازار و منطقه گردشگرپذیر بخش‌هایی از بنا در قسمت بیرونی و داخلی تخریب گردیده که از عوامل آن عدم ثبت بنا در فهرست آثار میراث فرهنگی به دلایل حقوقی است. شایان ذکر است به سبب بی توجهی به نگهداری بنا، تردد گردشگران، عدم آگاهی جوامع محلی، سودجویی‌های شخصی و استفاده بنا در قبل به عنوان قهوه خانه و انبار بر تخریب آن افزوده شده و در بخش‌هایی خست‌های آن فروریخته است.

الگوی معماری بومی - محلی

از مهمترین آسیب‌های ناشی از توسعه گردشگری در روستاهای ساحلی شهرستان رشت، از بین رفتن و به دست فراموشی سپرده شدن بافت و الگوی معماری سنتی در فضای کالبدی روستاهای مورد پژوهش بوده که این امر می‌تواند به دلیل حضور بالا و چشمگیر گردشگران خانه‌های دوم و احداث ویلاهای مغایر با الگوی سنتی روستا و نزدیکی روستاها به شهرهای پیرامونی باشد. از نتایج آن ترویج معماری بی هویت و دارای تضاد با عناصر روستا و جایگزینی الگوی معماری شهری است که منجر به کم‌رنگ

شدن یکی از مهمترین توان‌های گردشگری روستایی گردیده است. تغییرات کاربری اراضی در زمینه گردشگری تحت تاثیر تغییرات اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی است که با افزایش درآمد، مصرف، تغییرات تکنولوژیک توسعه حمل و نقل، ظهور سیستم‌های دولتی، سیاست گذاری و بروز تفکر مصرف گرایی، موجب پیدایش انواع مختلف گردشگری و تفریح گردیده است که این امر منجر به بروز تغییرات کاربری می‌شود (Williamsa Shawb, 2009: 36). طی دو دهه اخیر، استان‌های شمالی کشور به ویژه روستاهای محدوده منطقه آزاد تجاری - صنعتی انزلی، شاهد تغییرات چشمگیر کاربری اراضی بوده است. بررسی طرح‌های هادی روستایی محدوده مورد مطالعه بیانگر این است که پیش بینی طرح توسعه برای رشد جمعیت ساکن تا افق طرح انجام پذیرفته است. بجز کاربری گردشگری که بر اساس موقعیت مکانی و گرایش‌ها موجود به توسعه سرمایه گذاری می‌باشد، کاربری مسکونی بر اساس سرانه استاندارد و حداقل بهاء و حداکثر ۱۰۰ متر مربع در نظر گرفته شده است. لذا امکان احداث مسکن به ویژه از نوع خانه دوم بدون اخذ مجوز تغییر کاربری از مراجع ذیصلاح امکانپذیر نمی‌باشد. در خصوص طرح توسعه سازمان منطقه آزاد انزلی که بر پایه حفظ وضع موجود مسکونی روستاها و لکه گذاری برای کاربری‌های بزرگ مقیاس در زیرگروه‌های گوناگون است، هرگونه مداخله در حوزه‌های تعریف شده نیازمند طی مراحل قانونی از کمیسیون‌های مربوطه می‌باشد. اگرچه آمار دقیق از سوی مراجع رسمی در رابطه با تغییر کاربری‌های انجام شده ارائه نمی‌گردد ولی بر اساس پاسخ‌های تشریحی مسئولین محلی، این گونه ساخت وسازها به چند دسته قابل تقسیم می‌باشند:

- اخذ مجوز تغییر کاربری پیش از احداث بنا از مراجع ذیصلاح و مراجعه به دهیاری جهت دریافت پروانه ساختمانی.
 - احداث بنا بدون مراجعه به مراجع ذیصلاح و طرح موضوع در کمیسیون ماده ۹۹، که اکثر این بناها ضمن پرداخت جریمه، موفق به دریافت پایان کار می‌شوند.
 - ساخت واحدهای خلاف ساز فاقد پروانه ساختمانی در اراضی با کاربری زراعی، باغی و گردشگری بدون دریافت مجوز.
- آمار دریافت شده، نشان از وجود ۷۹۷ پرونده تخلف در مجموع ۱۱ روستای مورد نظر دارد که شامل ساخت و سازهای غیرمجاز در کاربری‌های مغایر و در حرایم قانونی دارد. همان گونه که در جدول (۴) مشاهده می‌شود کمترین میزان تخلفات در روستای جفرود بالا و بیشترین تعداد متعلق به روستای امین‌آباد می‌باشد که جهت رسیدگی به واحدهای احداثی غیرمجاز در خارج از حریم مصوب شهرها در کمیسیون ماده ۹۹ طرح موضوع گردیده است. در این در حالیست که بنا بر پژوهش‌های میدانی انجام شده و اظهارات برخی از روستاییان و دهیاران، بسیاری از واحدهای خلاف ساز بدون سیر مراحل مذکور، اقدام به استفاده از ملک و استفاده از آب، برق، گاز و... به ویژه در بخش‌هایی از نوار ساحلی نموده‌اند.

جدول ۴. آمار پرونده‌های ساخت و سازهای غیرمجاز در روستاهای مورد مطالعه

ردیف	روستا	تعداد پرونده‌های مطروحه در کمیسیون ماده ۹۹ منطقه ویژه آزاد اقتصادی - تجاری انزلی
۱	جفرود بالا	۴۱
۲	امیربکنده	۶۱
۳	باغ امیر بکنده (باغ محله)	۹۰
۴	امین آباد	۱۰۸
۵	چپربرد پایین	۴۸
۶	چپربرد زمان	۹۵
۷	حاجی بکنده	۴۸
۸	تالش محله	۵۲
۹	چونچنان	۷۸
۱۰	خشک اسطلخ	۸۰
۱۱	علی آباد زیباکنار	۹۶
	جمع	۷۹۷

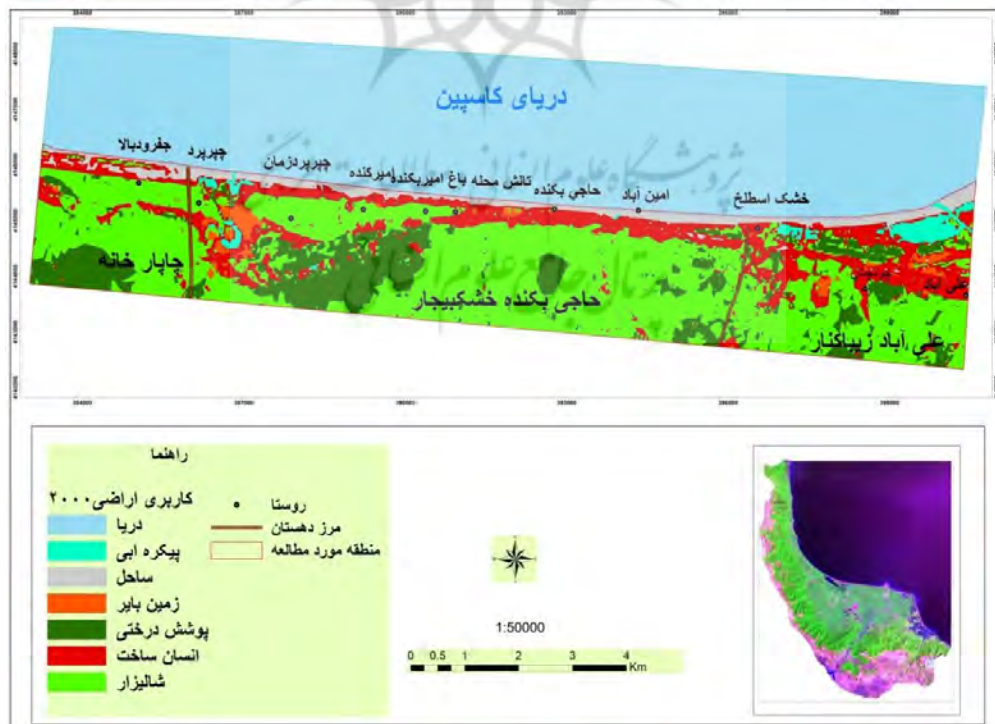
Source: Anzali trade -Industrial free Zone Organization, 2018

گسترش خانه‌های دوم

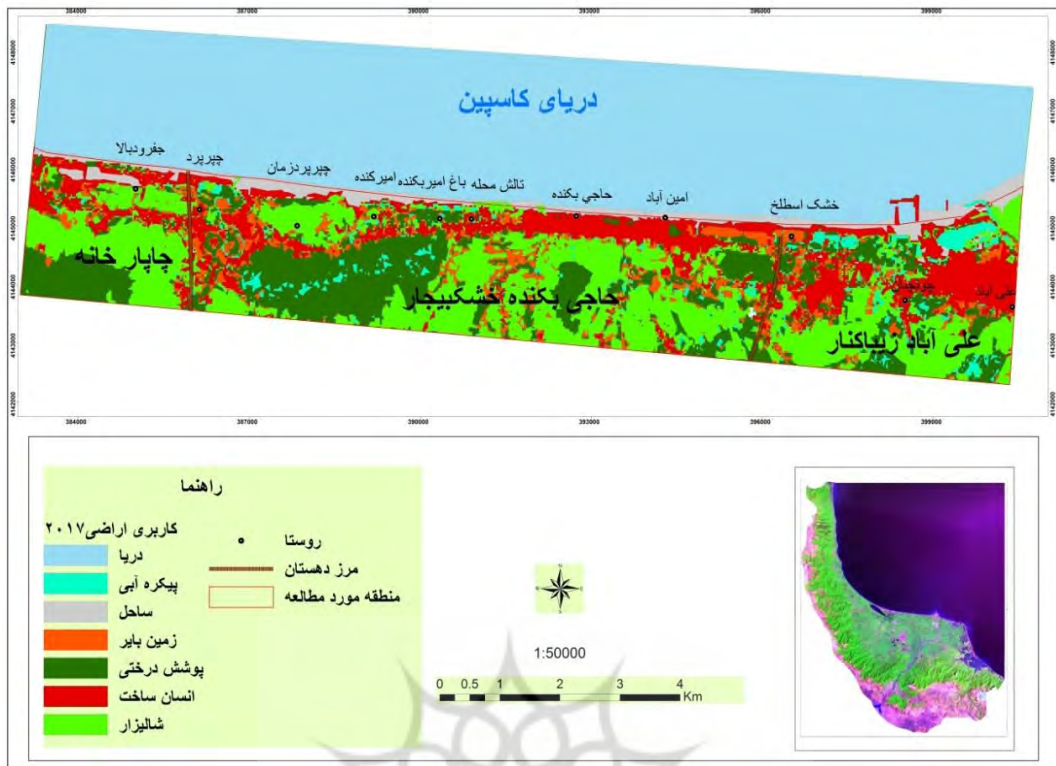
یکی دیگر از آسیب‌های توسعه گردشگری روستایی، تغییر کاربری اراضی به صورت خانه دوم است که بازتاب عمده‌ای در چشم انداز، کالبد و فضای حاکم بر روستا داشته و از عمده‌ترین تقاضاها و فشارها بر حوزه ساحلی است. کاوش‌های میدانی بیان گر این است که در دوره زمانی ۹۶-۷۵، میزان رشد خانوار در حوزه ساحلی، ۱/۴ درصد بوده و از ۲۱۵۲ به ۲۸۵۱ خانوار رسیده است، در حالی که تعداد خانه‌های دوم از ۱۰۹ به ۱۱۱۵ واحد افزایش یافته است که حکایت از نرخ رشد ۱۲/۳ درصد دارد؛ به طوری که در مقابل ۲۸۵۱ خانوار ساکن، ۵۲۷۱ واحد مسکونی با سکونت نیمه دائم و دائم و در محدوده مورد پژوهش وجود دارد و نسبت واحد مسکونی به خانوار معادل ۱/۸۵ می‌باشد یعنی به ازای هر صد خانوار بومی - محلی، ۱۸۵ واحد مسکونی وجود دارد. نتایج تحلیل تصاویر ماهواره‌ای در بخش‌های بعدی که بیانگر افزایش ۷۳۶/۱۱ هکتار فضاهای انسان ساخت می‌باشد، گواه بر این تغییرات پرشتاب دارد که با توجه به اراضی خریداری شده و بورس بازی و افزایش کاذب قیمت زمین، در آینده این روند با شدت بیشتر ادامه خواهد یافت. براینکه این روند که ناشی از گسترش اندیشه‌های متاثر از فضای سرمایه داری بین المللی است، باعث تشدید به حاشیه رانده شدن نسل کنونی جوامع محلی به دلیل محدودیت کاربری مسکونی در بافت روستا و عدم توان خرید زمین به دلیل افزایش رو به رشد قیمت اراضی شده است.

کاربری اراضی

برای دستیابی به تغییرات کاربری اراضی با استفاده از تصاویر ماهواره لندست اقدام به تهیه نقشه گردید. محدوده برش داده شده شامل روستاهای ساحلی می‌باشد که از تصویر سال‌های ۲۰۰۰ و ۲۰۱۷ با استفاده از طبقه بندی نظارت شده کاربری اراضی آن‌ها استخراج گردیده است. از اشکال (۳) و (۴)، تغییرات کاربری‌های سال ۲۰۰۰ به ۲۰۱۷ در روستاهای ساحلی شهرستان رشت به دست آمد و تغییرات حادث از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۷ مشخص گردید. همان طور که در شکل (۵) مشاهده می‌شود بیشترین تغییر کاهشی مساحت کاربری‌ها، مربوط به کلاس شالیزار بوده و تغییرات آن در سال ۲۰۰۰ به ۲۰۱۷ از ۲۲۸۲/۳۱ به ۵۶۱/۳۴ هکتار به میزان ۱۷۲۱/۰۷ کاهش یافته است و بیشترین تغییرات افزایشی کاربری مربوط به کلاس انسان ساخت است که از ۷۴۹/۸۸ به ۱۴۸۵/۹۹ هکتار می‌باشد و به میزان ۷۳۶/۱۱ هکتار فزونی یافته است.

شکل ۳. تصویر طبقه بندی شده محدوده مطالعاتی سال ۲۰۰۰

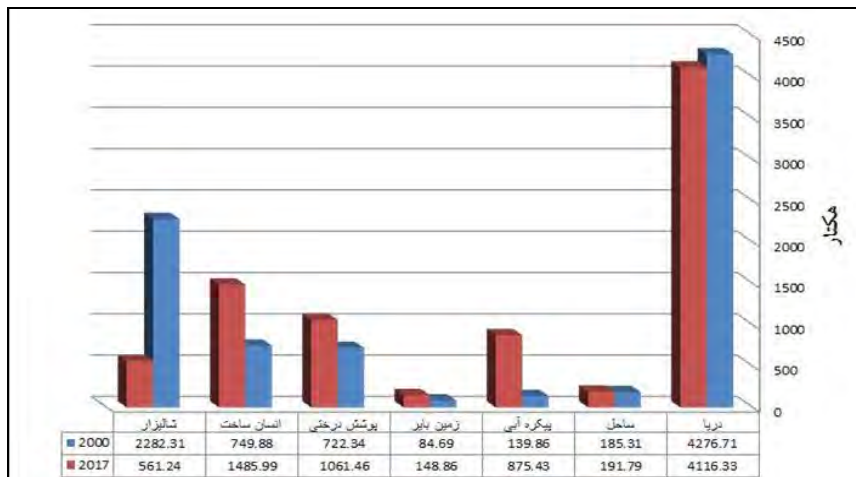

شکل ۴. تصویر طبقه بندی شده محدوده مطالعاتی سال ۲۰۱۷

در جدول (۵)، مساحت کاربری اراضی محدوده مطالعاتی در سال‌های ۲۰۰۰ و ۲۰۱۷ نشان داده شده است. در این جداول مساحت کاربری‌ها به ترتیب برای ساحل، آب، زمین بایر، پوشش درختی، انسان ساخت و شالیزار در سال ۲۰۰۰ و ۲۰۱۷ به ترتیب برابر با ۱۸۵/۳۱، ۱۳۹/۸۶، ۸۴/۶۹، ۷۲۲/۳۴، ۷۴۹/۸۸، ۲۲۸۲/۳۱ هکتار بوده که در سال ۲۰۱۷ به ۱۹۱/۷۹ (به دلیل عقب نشینی دریا)، ۸۷۵/۴۳، ۱۴۸/۸۶، ۱۰۶۱/۴۶، ۱۴۸۵/۹۹ و ۵۶۱/۲۴ هکتار تغییر مساحت نشان داده است.

جدول ۵. مساحت تغییرات کاربری‌ها در سال ۲۰۱۷ - ۲۰۰۰

کاربری	۲۰۰۰	۲۰۱۷	مساحت تغییرات کاربری
دریا	۴۲۷۶/۷۱	۴۱۱۶/۳۳	-۱۶۰/۳۸
ساحل	۱۸۵/۳۱	۱۹۱/۷۹	۶/۴۸
پیکره آبی	۱۳۹/۸۶	۸۷۵/۴۳	۷۳۵/۵۷
زمین بایر	۸۴/۶۹	۱۴۸/۸۶	۶۴/۱۷
پوشش درختی	۷۲۲/۳۴	۱۰۶۱/۴۶	۳۳۹/۱۲
انسان ساخت	۷۴۹/۸۸	۱۴۸۵/۹۹	۷۳۶/۱۱
شالیزار	۲۲۸۲/۳۱	۵۶۱/۲۴	-۱۷۲۱/۰۷

شکل ۵. تغییرات سطوح کاربری‌ها از سال ۲۰۰۰ به ۲۰۱۷ محدود مطالعه

در ادامه نقشه‌های تهیه شده کاربری اراضی با نقاط GPS و نقشه وضع موجود منطقه مقایسه و با استفاده از ماتریس خطای تشکیل شده، ضریب کاپا و دقت کلی آن به دست آمد. ضریب کاپا و دقت کلی در حالتی که عددی بالا ۷۰ درصد باشد قابل قبول می‌باشد در غیر این حالت باید تصاویر طبقه بندی شده با نقاط برداشتی جدید طبقه بندی مجدد انجام شود و ضریب کاپا و دقت کلی آن محاسبه شود.

جدول ۶. ضریب کاپا و دقت کلی سال ۲۰۰۰ و ۲۰۱۷

پارامتر آماری	تصویر سال ۲۰۰۰	تصویر سال ۲۰۱۷
ضریب کاپا	٪۸۲/۱۶	٪۸۴/۹۴
دقت کلی	٪۸۰/۱۹	٪۸۵/۳۴

توسعه گردشگری بدون برنامه‌ریزی مدون در نواحی حساس و شکننده روستاهای مورد مطالعه توانسته است آثار کالبدی متعددی را بر ساختار و پیکره روستاها تحمیل نماید، لذا علی‌رغم رشد اقتصادی حاصل از احداث تاسیسات گردشگری، آسیب‌ها و نتایج معکوس زیر در روستاهای مورد پژوهش مشهود می‌باشد؛

- کاهش عناصر همگن مکانی در فضای کالبدی روستاها، تخلفات متعدد در حوزه ساخت و ساز ویلاهای مسکونی از جمله تخصیص اراضی گردشگری در سواحل روستاهای مورد نظر به کاربری شخصی مانند ویلا که بعضاً بدون دریافت پروانه ساختمانی و گواهی استحکام بنا با الگوهای غیربومی نسبت به احداث بنا اقدام نموده‌اند.

- ساخت خانه‌های دوم و منازل مسکونی با فاصله بسیار کم از دریا و عدم رعایت تراز ۲۴/۷-

- عدم رعایت بسیاری از تاسیسات احداثی از جمله واحدهای گردشگری در حریم غیرمجاز محور اصلی در روستاهای مورد پژوهش..

- کیفیت نامناسب و نازل تعدادی از طرح‌های سالمسازی با چشم اندازه‌های نامتوازن و آشفتگی و اغتشاش بصری در سواحل به دلیل استقرار تسهیلات بی برنامه و احداث سازه‌های غیرفنی.

- تخصیص گسترده اراضی ملی ساحلی به جهت احداث تاسیسات و افزایش روند خصوصی سازی سواحل.

- مسامحه در برخورد با متخلفین و عدم نظارت اصولی و قاطعیت در اجرای قوانین مترتب بر تغییر کاربری واحدهای فاقد مجوز.

- تغییر کاربری اراضی مولد به کاربری‌های غیر مولد و عدم مدیریت صحیح جهت پیشگیری از ادامه وضعیت کنونی.

- احداث ویلاهای شخصی در اراضی با کاربری عام المنفعه گردشگری و شتاب روزافزون خصوصی سازی سواحل و کاهش سطح دسترسی‌ها.

- برداشت‌های غیرقانونی شن و ماسه‌های سواحل و رودخانه‌ها که منجر به فرسایش خاک و تخریب دید و منظر منطقه گردیده که این موضوع در روستاهای جفرود بالا، چونچنان و چپرپر پایین به میزان بیشتری قابل رویت می‌باشد.

نتیجه گیری

همان گونه که در بخش مقدمه مقاله اشاره گردید، تغییرات کالبدی - فضایی و ویژگی های فیزیکی، چشم انداز ظاهری سواحل و فضاهای حاشیه ای و پسرکانه ای از نتایج توسعه گردشگری است و فضایی و کیفیت ساختاری و اکولوژیک شهرها و روستاهای کشورهای جنوب، با توجه به سیستم اقتصاد جهانی باید مورد کاوش قرار گیرند. روستاهای ساحلی شهرستان رشت به دلیل تأثیر پذیری از فشارهای ناشی از انواع بهره برداری ها، همواره در معرض آسیب قرار داشته و دارند. در نتیجه، تهیه و پیاده سازی برنامه های جامع حفاظتی به منظور ایجاد تعادل در بهره برداری ها، کاهش تخریب منابع و دستیابی به توسعه پایدار، نیاز به برنامه ریزی مدون در این گونه از روستاها دارد. اما نبود نظام مدیریت توسعه منطقه ای مناسب و همچنین دخل و تصرف های سودجویانه بخش خصوصی، توسعه بی برنامه را رشد و نمو داده که بر این روند، گسترش فضاهای ناهمگن، تقاضا محور و پدید آیی پیامدهای کالبدی ناسازگار در سایت های ساحلی و پسرکانه ای را موجب گردیده است. در این پژوهش نظر به تغییرات مداوم و پیوسته کاربری زمین، به دلیل دید وسیع و یکپارچه، قابلیت تفکیک طیفی و زمانی و مقرون به صرفه بودن، از تصاویر لندست سال های ۲۰۰۰ و ۲۰۱۷ جهت مشخص نمودن تغییرات کاربری ها در روستاهای ساحلی استفاده گردید. یافته ها حاکی از گسترش بی رویه فضاهای انسان ساخت و کاهش گستره زمین های شالیزاری دارد. با توجه به محدود بودن فضای منطقه ساحلی، ادامه این روند از جمله ویلا سازی در اراضی ساحلی به ویژه در کاربری عام المنفعه گردشگری، از بین رفتن هویت و الگوی معماری سنتی، به حاشیه رانده شدن نسل کنونی جوامع محلی به دلیل افزایش قیمت زمین و محدودیت کاربری مسکونی دریافت روستا شده و بسیاری از قابلیت ها و توانمندی های این منطقه در سال های آینده تحت شعاع قرار خواهد گرفت. بررسی های انجام شده، نشان می دهد که بر ایند این پژوهش در خصوص تقلیل مساحت کاربری شالیزار از ۲۲۸۲/۳۱ هکتار به ۵۶۱/۲۴ هکتار با نتایج مطالعات (Amar & Hatami, 2013) متاثر از توسعه صنعت گردشگری مطابقت دارد. همچنین یافته های پژوهش با تحقیق انجام شده توسط (Bigdeli, Einali, Rabet & Abbasi, 2018) پیرامون ارزیابی اثرات گردشگری خانه های دوم بر روی کیفیت زندگی ساکنان دائمی بر نقش مثبت توسعه گردشگری خانه دوم در بهبود شاخص های کیفیت زندگی ساکنین منطقه در ابعاد کالبدی - زیرساختی، به صورت پررنگ و قابل ملاحظه دلالت ندارد. همچنین نتایج حاصله از تحقیق انجام شده در زمینه برنامه ریزی به منظور توسعه گردشگری ساحلی شهرستان رشت (Molaei, Nematpour, 2011) با بخشی از نتایج بدست آمده در خصوص عدم بهره گیری جامعه روستایی از عواید حضور سرمایه داران در منطقه به دلیل نبود برنامه ریزی، تطابق دارد.

به طوری که در یافته های پژوهش آمده است، منطقه مورد پژوهش با مسائل گوناگونی رو به روست و توسعه سریع روستاهای ساحلی در چند سال اخیر نشانگر نیاز شدید به برنامه ریزی فضایی متمرکزکننده در مدیریت مناطق ساحلی می باشد تا به حل و فصل رقابت ها و کشمکش های ناشی از استفاده چندگانه (از قبیل فعالیت های مسکونی، گردشگری و تفریحی، تجاری، صنعتی، زراعی، باغی، و...) از فضاهای محدود سواحل دریا بپردازد. با کم توجهی به کاربری زمین به لحاظ حساسیت ذاتی توسعه مناطق ساحلی در هنگام تخصیص کاربری، اشکال مختلفی از تخریب های محیط زیستی اتفاق افتاده است. بنابراین به منظور بهبود شرایط منطقه مطالعاتی و کاهش روند تخریب اراضی موجود باید به بهترین و منطقی ترین شکل مورد بهره برداری قرار گیرند، یافته های پژوهش لزوم توجه هرچه بیشتر مدیران و برنامه ریزان جهت کنترل اصولی تغییرات کاربری ها را بیش از پیش اذعان نمود که به نظر نمی رسد بدون جایگزینی مدیریت همه سو نگر بر اجرای قوانین نظارتی صریح و قاطع قابل حل باشد. سهولت مداخله در طبیعت به واسطه تحولات، حاکمیت اهداف اقتصادی بر تصمیم گیری ها، غلبه منافع فردی بر مصالح جمعی و تخریب منابع از جمله مسائلی است که آینده این مناطق را تهدید می کند و یافته ها نیز موید این مساله است. بنابراین در صورت ادامه روند کنونی آسیب پذیری این مناطق بیش از پیش افزایش خواهد یافت و تخریب و تبدیل مستمر کاربری های مولد به غیر مولد، خصوصی سازی سواحل و افزایش آلودگی ها موجب تغییر مسیر و دوری از اهداف توسعه پایدار در درازمدت خواهد گردید. فروش زمین های زراعی، تغییر کاربری های اراضی باغی و زراعی به خانه های دوم و ویلا سازی های غیرمجاز و فاقد مجوز، در منطقه مورد نظر می تواند از آثار توسعه بدون ضابطه گردشگری در روستاهای مورد مطالعه باشد.

با توجه به شرایط مشابه حاکم بر ۱۱ روستای همجوار مورد مطالعه و تشابه معضلات مترتب بر آن‌ها پیشنهادهاى زیر با هدف کاهش آسیب‌های وارده ناشی از گردشگری ارائه می‌شود:

- نظارت دستگاه‌های مربوطه بر صدور مجوز تاسیسات گردشگری در کاربری‌های مرتبط و پیشگیری از احداث واحدهای غیراستاندارد و با کیفیت پایین در اراضی ساحلی نظیر باغ امیربکنده، حاجی بکنده، تالش محله، امین آباد.
- ارتقاء سیما، نمای ظاهری و کیفیت جاذبه‌ها و تاسیسات گردشگری در نوار ساحلی روستاهای مورد نظر به ویژه مناطق یاد شده به دلیل تغییر در چشم انداز ناهمگون ایجاد شده.
- پیشگیری از ادامه روند تغییرات کاربری اراضی زراعی و باغی به دلیل پیامدهای گسترده و غیرقابل جبران، با توجه به وجود قوانین بازدارنده ابلاغی به دستگاه‌های ذیربط به ویژه در روستاهای حاجی بکنده، علی‌آباد زیباکنار و تالش محله به دلیل میزان بالای تغییر کاربری اراضی مولد.
- مهیا نمودن شرایط لازم جهت سرمایه گذاری براساس موازین توسعه پایدار گردشگری و مطابق با هویت اصیل و بومی روستا در راستای جلوگیری از اجرای برنامه‌های سرمایه داری سازمان یافته و تغییر رویه تبعات سوء از جمله فروش زمین، مهاجرت و تغییر کاربری اراضی در روستاهای یازده گانه ساحلی شهرستان رشت.
- تدوین و متناسب سازی الگوهای معماری بومی روستا و اعطای تسهیلات کم بازده جهت احداث اقامتگاه‌های بوم گردی و تسهیل در صدور مجوزهای قانونی به منظور حمایت از جوامع روستایی در کلیه روستاهای ساحلی مورد مطالعه.
- برخورد قاطعانه با متخلفین واحدهای غیر مجاز اعم از مسکونی، گردشگری و سازندگان بنا در حریم ساحل و جاده اصلی بویژه در کاربری‌های مغایر در روستاهای مورد پژوهش به ویژه روستاهای، چپرپرد زمان، امین‌آباد، علی‌آباد، به جهت بالاترین تعداد تخلفات مطروحه در کمیسیون ماده ۹۹.
- آزادسازی نوار ساحلی و هماهنگی با ادارات و نهادهای دولتی جهت عدم ارائه مجوز برای ساخت ساز گسترده و غیر اصولی در این روستاها.
- پیشگیری از ادامه صدور مجوز برای واحدهای شخصی نظیر مجتمع‌های مسکونی و خانه‌های دوم در کاربری‌های گردشگری (با بهره وری عمومی).

تقدیر و تشکر

این پژوهش مستخرج از رساله دکتری بوده و با حمایت مالی سازمانی انجام نشده است.

References

- Ahadgnejad Roshti, M., Feizi, S. (2013). Assessment of the Infrastructure Role in Urban Tourism Development with Emphasis on Sustainability. *First Conference on Tourism Management, Nature and Geography*, 1, Hamedan, Iran. (In Persian)
- Amar, T. (2013). Pathology of Tourism Development in Rural Settlements of Deylaman Village - Siahkal County. *Quarterly Journal of Space Economics, and Rural Development*, 2(1) 171-192. (In Persian)
- Amar, T., & Hatami, M. (2011). The Impact of Rural Tourism on Land Use Change in Saravan Village in the Recent Decade, *The First International Conference on Tourism Management and Sustainable Development*, 1, Tehran, Iran. (In Persian)
- Anzali trade -Industrial free Zone Organization, Deputy of development. (2018). (In Persian)
- Azimi, N., Molaei Hashjin, N., & Asheghi, A. (2012). Investigating the Physical Effects of Implementation of Rural Guidance Plan from the Point of View of Villagers (Case Study of the Miandoab). *Journal of Geographic Perspectives (Human Studies)*, 7(19), 25-37. (In Persian)
- Bigdeli, A., Einali, J., Rabet, A., & Abbasi, F. (2018). Evaluation of Tourism Effects of Second Homes on the Quality of Life of Permanent Residents in Saeebad Village, Eijrud County. *Journal of Planning Human Settlements*, 13(1), 199-216. (In Persian)

- Heritage Culture, Handicrafts and Tourism Organization of Guilan Province, Deputy of Planning and Investment. (2018). Statistical data. (In Persian)
- Deleuze, G., & Guattari, Ph. (2002). *anti-Oedipus, from modernism to postmodernism*, translated by Niko Sarkhosh and Afshin Jahandideh, Ney Publishing. (In Persian)
- Fallah Farid, Sh., Hosibi, A., Aminzadeh, B., Ghodarezargahi M., & dehdar dargahi, M. (2011). *Presenting the principles of designing works for the development of sustainable tourism in coastal areas Case Study of Kiashahr Beaches*. The First International Conference on Tourism Management and Sustainable Development, Marvdasht, 2-7. (In Persian)
- Gjorgievski, M., & Nakovski, D. (2012). Tourism-the Basis for Local Development of Rural Spaces in Maleshevo Region (Maleshevo Mountains). *Journal of Settlements and Spatial Planning*, 177.
- Ghasemi, I. (2014). *Physical Planning of Rural Tourism Areas*. Tehran: Housing Foundation Publication. (In Persian)
- Kalantari, Kh. (2001). Tehran Regional Planning and Development. Khoshbin Publishing. (In Persian)
- Lee, Jae-Ouk., & J. Thomson, K. (2006). *The Promotion of Rural Tourism in Korea and Other East Asia Countries: Policies and Implementatioon*, International Association of Agricultural Economists Conference, Gold Coast, Astralia, August, 2006, 12.
- Mahab Consulting Engineers. (2008). *Integrated Coastal Zone Management (ICZM), Land Use Plans for Coastal Country Programs, Integrative Studies (Vol. 2: Basic Study Results for Compilation Criteria)*, 88-86. (In Persian)
- Mahdavi, M. (2008). Tourism Impacts on Rural Development by A Survey of Villagers in the Valley of Khan and Sulaghan. *The Village and Development Quarterly*, 11(2), 39-60. (In Persian)
- Management and Planning Organization of Guilan Province. *Deputy of Statistics and Information*, (2016). Yearbook of Guilan Province. (In Persian)
- Molaei Hashjin, N., & Nematpour Kapourchal, S. (2011). *Planning for development of coastal tourism in Rasht using SWOT analytical model*, tourism conference and sustainable development, 1-14. (In Persian)
- Monshi Zadeh, R., & Khoshal, F. (2005). Tourism Effects on Land Use Change in Lahijan County (With Emphasis on Rural Areas). *Journal of Applied Sciences*, 4(4), 84-106. (In Persian)
- Nymberg, L. (1995). Determinants of the attractiveness of a tourism region. In S.F.Witt and L. Mountinho (eds.) *Tourism Marketing and Managemant Handbook*. Hertfordshire: Prentice Hall, 29-38.
- OECD.(1994). *Tourism Policy and International Tourism in OECD Countries*(Special Feature: Tourism Strategies and Rural Development).Organization for Economic Cooperation and Development,Paris.
- Papoli Yazdi, M. H., & Saghaei, M. (2014). *Tourism (Nature and Concept)*. Tehran: Printing and Publishing Organization of the Ministry of Culture and Islamic Guidance, 187. (In Persian)
- Pourvakhshory, S. Z. (2001). *Solutions for Optimal Environmental Development in Coastal Tourism*. Environmental Publications, P: 3. (In Persian)
- Rezvani, M. R. (1995). *Development of Rural Tourism with a Sustainable Tourism Approach*. Tehran: Tehran University Press. (In Persian)
- Rosa, M. (2002). Rural Tourism In Spain. *Annals of tourism Research*, 29(4), 1101- 1110.
- Sabzandish Paysh Consulting Engineers. (2010). *Tourism Development Studies in Guilan Province in the Areas of Tourism and Coastal Zone*, 21.(In Persian)
- Sharply, R. (2002). Rural tourism and the challenge of tourism diversification: the case of Cyprus, *Tourism management* 23, 233- 244.

- Taleghani, M. (2011). *House of Moradi* (The Legacy of Rural Architecture in Gilan, Plagh Center), Tehran: Tehran Azad University Press. (In Persian)
- Tang, J.C., & N.Rochananond. (1990). *Attractiveness as Tourist Destination: A Comparative Study of Thailand and Selected Countries*, Soci-Econ. Plan.Sci, 24,(3), 229-236.
- Tyrakowski, K. (1986). The role of tourism in land utilization conflicts on the Spanish Mediterranean coast. *Geo Journal*, 13, 19-26.
- Waever, D., & Oppermann. (2000). *Tourism Management*, Wiley.
- Williams, Sh. (2009). *Tourism Geography: A new synthesis*, London, Routledge.

How to cite this article:

Keshvardost, M., & Amar, T. (2020). Physical - Spatial Pathology of Tourism Development in Coastal Villages (Case Study: Rasht County). *Journal of Studies of Human Settlements Planning*, 15(4), 1085-1102.
http://jshsp.iurasht.ac.ir/article_672816.html

Physical - Spatial Pathology of Tourism Development in Coastal Villages (Case Study: Rasht County)

Mana Keshvardost

Ph.D in Geography & Rural Planning, Rasht Branch, Islamic Azad University, Rasht, Iran

Teimor Amar*

Associate Professor, Dep of Geography, Rasht Branch, Islamic Azad University, Rasht, Iran

Received: 19 December 2018

Accepted: 06 March 2019

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

One of the most important destinations affecting the world's tourism trends over the past decades, is rural coastal areas. Today in most countries, tourism is a tool for development of rural areas and is significant as the world's largest service industry. Over time this process has caused various impacts in coastal villages due to fragility and vulnerability against environmental and anthropogenic changes. Therefore because of visibility of physical and spatial changes in coastal villages at Rasht city during recent years, developmental pathology of this industry in intended range has been addressed.

Methodology

The methodology of this research is documentary-field study, and after using library resources, data, relevant statistics and field survey, we investigate the physical-spatial changes in the study area. In order to analyze the user's changes, Landsat satellite imagery was first provided by the ETM and OLI sensors for the years 2000 and 2017, and then the pre-processing steps, including radiometric correction, were applied to the desired images. Using the visual interpretation and educational and training samples recorded by GPS in the study area, the land use map was compiled using the SVM supervised classification method in ENVI software. To better identify the existing complications by using bundle combinations, color images were produced and recorded using GPS monitoring points. After obtaining maps of the previous years from the relevant agencies and organizations, classification accuracy using Kappa coefficient and total accuracy were calculated. Finally, the changes and changes that were made and the consequences of tourism in the study area were evaluated.

Result and Discussion

Research suggests that the effects of the modern world system on the physical and social dimensions of the countries of the South, and ultimately on the structure of the villages, such as the ease of interference without the definition of nature, the rule of economic goals on decisions and the overcoming of individual interests on collective interests, resource degradation and the constant conversion of productive to non-productive uses, coastal privatization, the growth of illegal construction, the increase in human-made areas from 7,788 to 14,9999 hectares, and the reduction of the land use area from 222/31 to 56/24, Second, contrary to the native pattern from 109 to 1115 with a growth of 12.3%, and the destruction of village architecture identity, rapid changes in the eye.

Conclusion

A number of geographers emphasize the transformation of the present-day villages, particularly in the southern countries, on the dependence of countries on the system of the modern world system, which has three bases of the division of the broad countries, the single world culture and the modern world

* Corresponding Author:

Email: Amar&iaurasht.ac.ir

economy. All southern countries are in some way affected by this situation; therefore, all regions of the Third World, including the coastal regions, are not affected by the trend. In this way, rural areas can be explored within the global economic system as well as internal factors and the hierarchy of villages in the country is the result of the geographical organization of production in the world, which influences political and economic powers. The coastal villages of Rasht are always vulnerable to damage due to the impact of the pressures caused by various types of operations. As a result, the preparation and implementation of comprehensive conservation plans in order to balance operations, reduce resource degradation and achieve sustainable development, needs to be codified in such villages. However, the lack of an appropriate regional development management system, as well as private sector profits, did not spontaneously develop self-development, resulting in the expansion of demand-driven heterogeneous spheres and the emergence of incompatible housing impacts in coastal and shelter areas. Has been eaten. Therefore, the lack of effective planning and management with a social justice approach can lead to a lack of realization of the positive effects of tourism and the emergence of negative consequences, especially in the area of space, due to neglect in the implementation of laws that contradict the current structure of the village with the results. The reason for this claim is the overwhelming plans and the marginalization of the current generation of local communities due to the inability to purchase land in the context of the village. Given the limited and scarcity of land and its livelihoods, and the need to maintain this resource for the needs of the current and future generations, it should be used in a systematic and sustainable manner.

Kay Words: pathology, tourism development, rural areas, land use, beaches of Rasht County

